

МЕТОДИ ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА СОЦИАЛНАТА КОМПЕТЕНТНОСТ ЗА ПЕДАГОГИЧЕСКИ И ПСИХОЛОГИЧЕСКИ ЦЕЛИ

Бистра Мизова

Анотация: В статията се представят валидни от съвременна гледна точка позиции към проблема за изследване на социалната компетентност и типологията на основните методи за нейното измерване. Очертават се основни резултати от метааналитичен обзор на инструменти ($N=31$), използвани в български и англосаксонски контекст за изследване на социалната компетентност и отделни нейни аспекти. Акцентът е върху анализа на взаимовръзки между тип оценяване, способ за събиране на данните, операционални дименсии на социалната компетентност като проследявани характеристики на анализирани инструменти и възрастта, за която е предназначено измерването на социалната компетентност чрез тях.

Ключови думи: социална компетентност, социални умения, измерване, инструменти за измерване на социалната компетентност.

SOCIAL COMPETENCE MEASUREMENT IN EDUCATIONAL AND PSYCHOLOGICAL FIELD

Bistra Mizova

Abstract: This Paper examines some of the contemporary approaches to study of social competence and typological classification of the basic methods for its measurement. The author outlines the main results from meta-analytical review of instruments ($N=31$) implemented in Bulgarian and Anglo-Saxon context, designated to test social competence in general and its individual aspects. The focus is on analysis of the interrelations between the assessment type, data collection methods, operational dimensions of the social competence as indicators of the evaluated instruments and the target age, underlying the reviewed social competence measuring instruments.

Key words: social competence, social skills, measuring, instruments for a measuring social competencies

Вместо въведение

Днес, почти императивно се приема, че социалната компетентност е една от ключовите компетентности на 21 век. Изследователите в областта са единодушни, че

тя е предиктор за благополучие и успешно балансиране в трите значими за хората сфери на изява – лична, професионална и социална. Измерването на социалната компетентност и социалните умения за целите на педагогическата и психологическа диагностика има своята дълга история, която датира от 20-те и 30-те години на 20 век и се свързва с движението за тестиране на умствените способности, интелигентността и училищната готовност в САЩ и в Европа с представители като Бине и Симон (1916; утвърждават и правят опит за измерване на конструкта способност за социална преценка/*social judgement*), Е. Торндайк (1920; налага понятието социална интелигентност и прави опити за неговата операционализация и измерване/*social intelligence*) и Е. А. Дол (1935; въвежда и използва понятието социална зрялост/*social maturity*) (Kanning 2002).

По-нови изследвания, осъществени след 2000 година, потвърждават, че високата социалната компетентност е предиктор за успешна социална адаптация в училищен контекст сред групата от връстници в детска възраст. По-конкретно, добре развитите социални умения през периода на средното детство се свързват с по-ниски нива на социална тревожност и с по-високи равнища на приемане и доверие от връстниците (Gresco&Moris 2005: 201). В изследвания през периода на юношеството се установява, че равнището на социалната компетентност е свързано с академичното представяне; предиктор е на качеството на взаимоотношенията с връстниците, по-точно на способността да се създават и поддържат приятелства и на професионалната компетентност в зряла възраст (Reinders 2008: 27).

Поради факта, че много от съвременните професии са свързани с взаимодействия с други хора – групата на т.нар. социални, респ. публични професии и тези в бизнес среда, социалната компетентност се оказва от голямо значение за успешната професионална реализация. Изследвания от областта на организационната и трудова психология и развитие на персонала подчертават емпиричната верификация на значими умерени до силни положителни корелации между социалната компетентност и индикатори за професионален успех като Аз-ефективност на работното място, вътрешен локус на контрола, поемане на допълнителни професионални ангажименти, съзнателност, отвореност към опит, удовлетвореност от труда, инициативност и проактивност (Kanning 2007; Jansen et. al. 2012).

Актуалното състояние на научните интереси и изследвания върху социалната компетентност се характеризира с изключително многообразие от позиции относно същността на конструкта, неговата операционализация и измерване. Един от

консенсусните моменти в тази насока се свързва с тезата, че социалната компетентност е един вид „понятие чадър”, което служи за обозначаване на богат спектър от способности, диспозиции и умения, помагачи на личността да поддържа баланс между чувството за социална адекватност и справянето с конкретни дейности и задачи в различни социални ситуации, разбирано като социално приемливо поведенческо изпълнение. Тази позиция се допълва като че ли и от интуитивното схващане, че конструктът отразява идеята за “интерперсоналността”, т.е. човешкият потенциал и ориентация да се поддържат доверителни и пълноценни взаимоотношения с другите (Asendorpf 1999). Вторият момент, около който има съгласие между изследователите, е, че социалната компетентност се характеризира с изключителна сложност, многомерност и динамика. Като конструкт тя е многопластова и многопланова, с активно взаимодействащи си и взаимно модифициращи се когнитивни, афективно-морални, мотивационно-регулаторни и поведенчески компоненти, които трудно се поддават на наблюдение и измерване.

В настоящото изложение имаме за цел да маркираме някои дискуссионни въпроси, свързани с изследването на социалната компетентност като методологически трудности при концептуализирането и емпиричното (операционално) дефиниране на конструкта, обзор на основните изследователски методи за неговото проучване и оценка, както и да бъдат представени основни резултати от метаанализ на 31 публикации, в които е отразено приложението на конкретни инструменти за измерване на социалната компетентност в педагогическата и психологическата области.

Относно опитите за дефиниране на социалната компетентност – концептуални и операционални фрагменти

Въпреки дългогодишната традиция в изследванията на социалната компетентност, утвърждавана десетилетия наред (с известни прекъсвания в периода на 50-те-70те години на XX век), постигането на единомислие около концептуализацията и изясняването на конструкта е сложен въпрос. Тази дискуссионна ситуация се оформя под влияние на два основни типа изследователски ориентации при дефинирането на социалната компетентност. В широкия смисъл на думата постигането на задоволително емпирично (операционално) дефиниране на един конструкт в социалните и поведенческите науки, какъвто е социалната компетентност, не е никак лесна задача. Най-общо казано, емпирично ориентирани дефиниции отразяват връзката между конструкта и неговите индикатори. Тази връзка може да бъде

рефлексивна или формативна. При дефинициите с фокус върху рефлексивните индикатори, се приема, че водещ е резултатът, следствието от действието на въпросния конструкт. А при дефинициите с акцент върху формативните индикатори, се смята, че ключова е причината, която въздейства или влияе върху конструкта (Щетински, 2005). В този смисъл по отношение на социалната компетентност съществува дилема и разнoбой, който разделя най-общо нейните изследователи на такива, които я дефинират чрез социално компетентното поведение и резултатите от него (Kanning, 2003), което е вид тенденция за открояване на рефлексивни индикатори на конструкта, и на такива, които определят конструкта като личностова диспозиция, детерминираща целесъобразното поведение и успешно функциониране в социален контекст (пак там), което извежда на преден план ориентацията към формативни индикатори.

В психологическата изследователска традиция въпросната двойственост и противоречивост при дефинирането на социалната компетентност като че ли се запазва. При клиничните психологически изследвания се приема ориентацията социалната компетентност да се осмисля чрез нейното доминантно измерение – асертивност, и да се дефинира като диспозиция на личността да адресира открито своите интереси в социалните интеракции, която води до полезно за себе си и за другите поведение (Hinsch&Pfungsten, 2002). Дименсията „адаптивност” е централен момент при концептуализирането и емпиричното дефиниране на социалната компетентност от позицията на психология на развитието, социалната психология, екзистенциалната психологическа перспектива и изследванията върху щастието и субективното усещане за благополучие. От гледна точка на процесите на социализация и социално научаване формирането и развитието на социалната компетентност обслужва адаптационните цели на индивида в неговия социален и материален контекст. Така конструктът се операционализира чрез набор от умения, които личността формира и затвърждава, помагачи ѝ да създава, развива и стабилизира позитивни и удовлетворяващи връзки с други хора (Ryan & Deci 2001).

От педагогическа изследователска гледна точка конструктът социална компетентност се анализира и интерпретира като съществен елемент от концепцията за учене през целия живот като се посочва за една от ключовите области от компетентности, необходими за оптимално функциониране в разнообразни образователни и социални среди. Понятието социална компетентност се свързва имплицитно и с термина социален капитал, използван в социологията и икономиката за

описание на ресурсите и „добавянето на стойност”, произтичащи от социалната свързаност на човека с другите (Schoon 2009).

Обзорът на подходи за емпирично изследване на социалната компетентност очертава три основни типа операционални модели на конструкта, които са в основата на създаването на конкретни инструменти за неговото измерване:

1. Модели на социалната компетентност, базирани на способностите – интерпретацията и операционализацията на социалната компетентност в тази група модели се основава на допускането, че конструктът представлява съгласуван и взаимнообвързан набор от способности и умения на личността, които се манифестират в т.нар. социално компетентно поведение. Пример за такъв операционален модел, който е в основата на инструмента ISIS (Интерактивна система за идентифициране на социалната компетентност), създаден в немскоезична среда, е този на Рунде и кол. (1999). Операционалните и измерими аспекти на социалната компетентност в цитирания модел са пет - способност за социална перцепция; умения за справяне с конфликти; умения за управление на взаимоотношенията; умения за работа в екип; лидерски способности. Инструментът е предназначен за младежка и зряла възраст и се използва в контекста на подбор и развитие на персонала в различни професионални области за проследяване модериращата функция на социалната компетентност по отношение на трудовите постижения (Runde et al. 1999).

2. Диспозиционни модели – при тази група модели социалната компетентност се обяснява и измерва през призмата на стабилните характеристики, структурите от мотиви и очаквания на личността. Тук може да бъде отнесен моделът на Канинг (2002; 2003; 2004), според който социалната компетентност се манифестира чрез такива личностни диспозиции като емоционална стабилност, просоциалност, плурализъм на ценностите, екстравертност, асертивност, флексибилност, и др. Моделът става база за конструирането на инструмента ISK (Инвентар на социалните компетентности), чрез който се измерват 17 първични фасети, обединени в 4 диспозиционни фактора на социалната компетентност – социална ориентация, настъпателност, самоконтрол, рефлексивност. Инструментът е подходящ за горна юношеска, младежка и зряла възраст и за приложение в области като професионално ориентиране и консултиране, подбор и развитие на човешките ресурси в организациите (Kanning 2004).

3. Смесени модели – при този трети тип модели опитът е да се съвместят позициите, застъпени в предходните две групи. Социалната компетентност се приема за колкото диспозиционен, толкова и за базиран на способностите и уменията

конструкт. Пример в това отношение е моделът на Бюрместър и кол. (1988). В него социалната компетентност се измерва чрез индикатори в 5 основни домейна, които описват както диспозиционни, така и основани на способностите фасети на социалната компетентност – умения за инициране на контакти и интеракции, асертивност, откритост към другите, умения за оказване на емоционална подкрепа, управление на конфликти. Въз основа на този модел е конструиран инструментът ICQ (Interpersonal Competence Questionnaire/Въпросник за изследване на интерперсоналната компетентност), предназначен за младежка и зряла възраст с приложение в психодиагностиката на дезадаптация и нарушено социално функциониране, както и в полето на трудовата и организационната психология. (Buhrmester et al. 1988).

Кратък обзор и типология на методите за изследване на социалната компетентност

Разнообразието от подходи и модели за концептуализиране и операционализиране на социалната компетентност рефлектира логично и върху подбора на способи за нейното измерване. В специализираната литература изборът на методи и инструментариум за измерване и оценката на конструкта е емпиричен въпрос, на който изследователите дават различно решение. Спектърът от възможни прилагани изследователски методи и измервателни инструменти варира от самооценъчни скали и самоотчети за поведението, ценностите и мотивацията, през наблюдение, при което се използват специално обучени наблюдатели, скали за „чужда” оценка по определени индикатори и характеристики на изследваните лица, интервюта, винетки, центрове за оценка (assessment center) с набори от упражнения казуси и ролеви игри, социометрични методи, до приложението на специално разработени и базирани върху тестологията интерактивни компютърни симулативни системи (Kanning 2003; Gaupp 2008, Schoon 2009).

Въз основа на метаанализ на публикации, тематизиращи проблематиката за измерването и диагностиката на социалната компетентност при различни възрастови групи и за разнообразни цели, Райндерс (2008) откроява 6 типа методи въз основа на критерия честота на приложение и срещане в изследванията от въпросните наблюдавани публикации. Това са (Reinders 2008: 38-39):

- *Тестове и винетки.* Чрез тях на изследваните лица се представят стандартизирани ситуации, изискващи определено поведение (реакции) с диагностична

стойност. Много често като „информационни носители” на тестовите задачи и винетки се използват съвременни мултимедийни приложения, програми и продукти.

- *Допитване, анкетиране* което е в основата на създаването на различни въпросници, карти и скали, при работата с които изследваните лица трябва да се самооценят по определен набор от индикатори на социално компетентното поведение.

- Като *разновидност на допитването*, но и като отделен метод съгласно водещия критерий – честота на срещане, е открито и *интервюирането*. Посредством стандартизирани и частично стандартизирани интервюта се проучват нагласите, мненията и убежденията на изследваните лица за техния опит в социалните интеракции с другите.

- *Рейтинг скали, предназначени за социални партньори*. С помощта на този тип методи, за степента на социална компетентност на изследваните лица се съди по оценките на предварително дефинирани поведенчески индикатори, които дават техните социални партньори (родители, учители, възпитатели, социални работници, мениджъри от различни нива на управление, подчинени и др.). Най-често използваните формати на оценяване са от ликертов тип с между 3 и 9 степени на оценка.

- *Директно изследователско наблюдение, реализирано в естествена среда или в лабораторни условия*. Тук се използват специално обучени експерти наблюдатели, които в естествените условия на дейност (труд, обучение, забавление) или в специално организирана за целите на изследването лабораторна среда регистрират поведения, идикативни за социалната компетентност като използват протоколи за наблюдение с предварително установен набор от индикатори.

- *Социометрични методи и техни разновидности*. Тази група методи е особено приложима и често използвана в изследванията, ориентирани към оценка на поведенческите измерения на социалната компетентност, т.е. когато се прави диагностика на социално компетентното поведение. Подходящи и често срещани са при изследванията в детско-юношеска възраст (целеви групи са ученическите класове и групите в детската градина). Индивидуалният социометричен статус, отразяващ предпочитанията и афилиациите в групата се използва като показател за степента на социална компетентност.

Представената типология има своята практическа значимост, доколкото се основава на количествения критерий за честота на срещаемост на въпросните типове методи в емпиричните изследвания на социалната компетентност. Разбира се, тя няма претенции за представителност и изчерпателност, а и от методологическа гледна точка

има определени недостатъци, единият от които е свързан с въпроса, доколко основателно всъщност е интервюто да се извежда като отделен от допитването/анкетирането тип?

Една значително по-дейтализирана и базирана на множество методологически критерии типологична рамка на способите, инструментите и процедурите за измерване и оценка на социалната компетентност предлагат двама швейцарски изследователи на социалната компетентност (Bauer-Klebl & Gomez 2006):

- Според ориентацията към измерване на съответната структурна дименсия на социалната компетентност се разграничават способности и инструменти за измерване и оценка съответно на *когнитивната, афективно-моралната и поведенческата дименсия* на конструкта или такива, базирани на *смесени моменти*.

- Според начина, по който се концептуализира и операционализира социалната компетентност, се открояват инструменти, базирани на измерване на социалната компетентност като *личностова диспозиция*, като *способност*, *респ. набор от умения* и такива, основаващи на *смесване на двата начина*.

- В зависимост от единицата на анализ, откроява се като индикатор за диагностика и оценка на социалната компетентност се различават инструменти, конструирани въз основа на *индивидуално поведенчески маркери* (например, стратегията за справяне с конфликти е единица на анализ/индикатор на равнище индивидуално поведение) и такива, създадени на базата на *поведенчески маркери, проявявани в груповите взаимодействия* (например, уменията за работа в екип се приемат за индикативни относно поведението в рамките на групови взаимодействия).

- Според основния способ, прилаган за оценка на социалната компетентност се открояват два типа инструменти, разчитащи на *самооценката* на изследваните лица и на *чужда оценка* (от социални партньори на изследваните лица).

- Според степента на стандартизация се открояват две групи способности и инструменти за изследване на социалната компетентност – *високо формализирани* (например, структурирано наблюдение, тестове, въпросници, скали и др.), характеризиращи се със стандартизирана процедура на провеждане и отговарящи на критериите за обективност, сравнимост на резултатите, валидност и надеждност и *ниско формализирани* (например, неструктурирано интервю, беседа, анализ на съдържанието на продуктите от дейността), които се отличават с ниска степен на стандартизация на процедурата за провеждане, невъзможност за удовлетворяване на критериите за обективност, сравнимост, валидност и надеждност.

- Според основния начин на събиране на данните методите за оценка на социалната компетентност са *наблюдение, тестване, допитване* (в широкия смисъл на думата, тук попадат според авторите и оценъчните и рейтинг скалите), *анализ на съдържанието*, както и такива използващи *комбинация от посочените способности*.

- Според организацията на провеждане на изследването се отграничават два типа *процедури* – за *индивидуална оценка (диагностика)* и за *групова оценка (диагностика)* на социалната компетентност.

Предложената от швейцарските автори класификационна схема в дискутираната област има подчертана теоретична и практическа стойност. За целите на собственото обзорно проучване, отделни резултати от което представяме по-нататък в изложението, частично сме се базирали върху тази предложена схема.

Обзорно изследване върху съвременни инструменти за измерване и оценка на социалната компетентност за педагогически и психологически цели – дизайн и основни резултати.

Целта на изследването е да се открият и да се анализират някои основни характеристики на представени в научни публикации инструменти за измерване и оценка на социалната компетентност като се очертаят определени тенденции на тяхното съвременно приложение.

Като цяло дизайнът на изследването има по-скоро експлораторен и метааналитичен характер и в него се оперира с количествено-качествена стратегия с водещ метод анализ на съдържанието. За проверка и оценка на определени взаимовръзки между наблюдаваните променливи са използвани възможностите на проверяващата статистика с приоритет на непараметрични тестове, приложими при номинално скалирани данни.

Обхватът на анализирани източници (научни публикации) е 31. Извадката е формирана по достъпност и няма претенции за изчерпателност. Мнозинството от анализирани публикации, представящи изследователски инструменти са на немски език (18 или 58% от случаите), следвани от тези на английски език (9 или 19% от случаите) и относително малък дял се пада на български публикации (4 или 13% от случаите). Периодът на проследяване е с широки граници и обхваща публикации от 80-те години до наши дни.

Някои от основните анализирани параметри (категории на контент анализа) на наблюдаваните инструменти са 1) област (поле) на приложение на инструмента и конкретни цели; 2) дименсии на социалната компетентност, към които е насочено

измерването в инструмента; 3) тип/способ на оценката, върху която се правят заключения за равнището на социалната компетентност и 4) основен метод за събиране на данни, чрез който се оперира в инструмента.

По отношение на *областта на приложение на инструментите*, резултатите показват, следното:

В 19% (6) от случаите, измерването и оценката на социалната компетентност се осъществява във връзка с определени педагогически цели като диагностика с цел подобряване на социалната адаптация сред връстниците в педагогически контекст, превенция на агресивно и опозиционно поведение в училище, професионално и кариерно консултиране и съветване на ученици от различни възрасти, конкретни изследователски цели за установяване на предиктивната сила на социалната компетентност за академичния успех. В 45% (14) от анализирани случаи, приложението на инструментите се категоризира като насочено към психологическата диагностика, по-конкретно личностовата диагностика и клиничната оценка на определени случаи на задръжки и дисфункции в социалното развитие, поведенчески и емоционални проблеми и тяхната терапевтична интервенция, както и в областта на подбор, мотивиране и развитие на персонала. При 36% (11) от случаите се установява, че измерването и оценката на социалната компетентност и социалните умения обслужват едновременно и педагогически, и психологически цели, т.е. са в обхвата на педагого-психологическата диагностика. Проследяването на взаимовръзката между целевата област на приложение на инструмента и възрастовата група, за която е предназначен самият инструмент чрез непараметричен *хи-квадрат* тест установи статистически значимо различие $\chi^2 = 10.816$ (при критична стойност $\chi^2 = 9.487$ и $p < .05$). Може да се заключи, че е налице тенденция инструментите за оценка на социалната компетентност, предназначени за ранно детство, средно детство и юношество (от 1 до 18 години) с по-висока честота да се използват за педагогически цели, отколкото тези, предназначени за младежка и зряла възраст (от 19/21 до 65+ години).

По отношение на *дименсиите на социалната компетентност*, към които е насочено измерването в инструмента би могло да се обобща, че една немалка част от инструментите са ориентирани към измерване на поведенческата дименсия на социалната компетентност (в 35% или в 11 инструмента), но повече от половината от тях (приблизително 55%) са конструирани да измерват съчетание от когнитивни, афективни и поведенчески компоненти на конструкта. Анализът на взаимовръзките

между дименсията на социалната компетентност, която се оценява от инструмента и възрастовата група показва една очаквана тенденция, а именно диагностиката на поведенческите фасети на социалната компетентност да се свързва по-силно с детско-юношеска възраст, отколкото с по-късна младежка и зряла възраст ($X^2 = 11.847$, $p < .05$). В потвърждение на това е полученият коефициент на контингенция, който е измерител на силата на тази връзка и в случая е свидетелство за наличие на умерена корелация ($C = .664$).

Във връзка с *типа или способа на оценката, върху която се правят заключения за равнището на социалната компетентност* според класификация на Bauer-Klebl & Gomez (2006) инструментите се делят на базирани върху върху самооценката на изследваните лица и върху “чужда” оценка, т.е. оценка дадена от страна на техни социални партньори. В целия наблюдаван масив от инструменти се установява предпочитание към способа, основан на самооценката на изследваните лица (в 71% или 22 от инструментите), едва в 6 от случаите (19%) е регистрирано предпочитание към чужда оценка на социалната компетентност от страна на близки до изследваните лица партньори, в останалите 3 (10%) от случаите е налице комбинация от двата типа оценяване. Очакването, че предпочитаният способ или тип оценяване, заложен в инструмента, е свързан с възрастовата група, за която той е предназначен, се потвърди. Докато за ранна младежка и зряла възраст е по-характерно използването на самооценката, то за ранното, средното детство, а и за юношеството в анализирания инструмент приоритет се дава на чуждата оценка за социалната компетентност на изследваните лица ($X^2 = 27.698$ при критична стойност $X^2 = 18.466$ и $p < .01$). Този резултат има своите логични обяснения, свързани с по-слабо развитите способности за задълбочена рефлексия през ранното и средно детство, необходими за преценка на собствените нагласи, мотивационни ориентации и поведенчески реакции, които са индикативни за различни социални ситуации на взаимодействие и са свързани със социалната компетентност. Ще се отнася до юношеството, при измерване на социалната компетентност в този период е адекватно да се заложи на чуждата оценка, за да се избегне социалната желателност, която е и възрастово обусловен елемент в ситуациите, изискващи самоотчети с диагностична стойност.

Във връзка с *основния способ за събиране на данни*, нужни за оценка на социалната компетентност, в анализирания извадка от инструменти преобладава допитването, което в широкия смисъл на думата включва също оценъчните, рейтинг скалите и социометричните методи с предпочитание в почти 2/3 от случаите (в 20

инструмента). Следва тестирането (отново в широкия смисъл, тук попадат мултимедийните винетни тестове и центровете за оценка) с предпочитание в 16% от случаите (при 5 инструмента) и наблюдението, към което има най-слаби предпочитания в проучвания набор от инструменти (само в 1 от случаите). В 16% (5 случая) се използва комбинация от инструменти. Тези резултати са обясними от гледна точка на икономичността и удобството на представените способи – критерии, на които допитването отговаря по най-категоричен начин.

В обобщение, това, което изглежда безспорно при изследването на социалната компетентност е многообразието на концептуални и операционални модели на този конструкт, които във времето непрекъснато са доразвивани, разширявани, критикувани и допълвани. Също толкова отворен и плуралистичен изглежда спектърът от възможности за емпирично измерване и оценка на този тип компетентност. Всички тези алтернативи се свързват както с традиционни изследователски методи и измерителни инструменти, така и с нови моменти, произтичащи от приложението на съвременните мултимедийни, базирани на интернет технологии.

Литература

Щетински, 2005: Щетински, Д. Измервания и анализ в поведенческите и социалните науки. АИ „Марин Дринов“, София, 2005

Asendorpf, 1999: Asendorpf, J. B. *Psychologie der Persönlichkeit*. Berlin: Springer, 1999

Bauer-Klebl & Gomez, 2006: Bauer-Klebl, A. & Gomez, J. *Die Messung von Sozialkompetenzen*, St. Gallen, 2006.

Buhrmester, Furman, Wittenberg, & Reis, 1988: Buhrmester D., Furman, W., Wittenberg, M. & H. Reis. Five Domains of Interpersonal Competence in Peers Relationships. *Journal of Personality and Social Psychology* 55 (6), 991-1000, 1988

Gaupp, 2008: Gaupp N.. *Komputerbasierte Erfassung sozialer Kompetenzen mit Video-Vinetten*. In: Jude, N. et al. (Hgbr.) *Kompetenzerfassung in pädagogischen Handlungsfeldern. Theorien, Konzepte und Methoden*. Bonn, 73-80. 2008

Greco. & Moris., 2005: Greco, L.A. & T.L. Moris. Factors influencing the link between social anxiety and peer acceptance: contributions of social skills and close friendship during middle childhood. *Behavior Therapy*, 36, 197-205, 2005

Hinsch & Pfungsten, 2002: Hinsch, R. & Pfungsten, U. *Gruppentraining sozialer Kompetenzen*. Grundlagen, Gruppenführung, Materialien. Weinheim, 2002

Jansen, Merchels & Kleinmann, 2012: Jansen, A., Merchels, K. & M. Kleinmann. Der Beitrag sozialer Kompetenzen zur Vorhersage beruflicher Leistung. Inkrementelle Validität sozialer Kompetenz

gegenüber der Leistung im Assessment Center und im Interview. *Zeitschrift für Arbeits- und Organisationspsychologie*, 56 (2), 87-97, 2012

Kanning, 2002: Kanning, U. P. Soziale Kompetenz: Definition, Strukturen und Prozesse. *Zeitschrift für Psychologie*, 210, 154-163, 2002

Kanning, 2003: Kanning, U. P. Diagnostik sozialer Kompetenzen. Göttingen: Hogrefe, 2003

Kanning, 2004: Kanning, U. P. Inventar sozialer Kompetenzen. Hogrefe Verlag, Göttingen, 2004

Kanning, 2007: Kanning, U. P. Förderung sozialer Kompetenzen in der Personalentwicklung. Göttingen: Hogrefe, 2007

Reinders, 2008: Reinders, H. Erfassung sozialer und selbstregulatorischer Kompetenzen bei Kindern und Jugendlichen – Forschungsstand. In: Jude, N. et al. (Hrbr.) *Kompetenzerfassung in pädagogischen Handlungsfeldern. Theorien, Konzepte und Methoden*. Bonn, 27-45, 2008

Runde, Bastians, Kluge & Wübbelmann 1999: Runde B, Bastians F., Kluge S. & K. Wübbelmann. Interaktives System zur Identifikation sozialer Kompetenzen. Eschborn, 1999

Ryan & Deci, 2001: Ryan, R. and Deci, E. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. *Annual Review Psychology*, 52, 141-166, 2001

Schoon, 2009: Schoon, I. Measuring social competencies. *Working Paper Series of the Council for Social and Economic Data*, No 58, Berlin, 2009. Достъпно на: http://www.ratswd.de/download/RatSWD_WP_2009/RatSWD_WP_58.pdf (последно посещение на 05.04.2014).

За автора: Бистра Мизова е магистър по педагогика, доктор по психология, главен асистент във Факултета по педагогика на СУ „Св. Климент Охридски“, катедра Дидактика. Е-мейл: bistra_mizova@abv.bg.